

İSLÂM ÜLKELERİNDE EĞİTİM KONGRESİ

Editör

M. HİLMİ ÖZEV

İSTANBUL

TASAM YAYINLARI: 37, Eğitim Serisi: 1

İSTANBUL Şubat 2009

ISBN: 978-975-6285-39-8

Tasarım, kapak tasarımı: Creatica

Baskı: İhlas Gaz.

Halıcılar Cd. No: 100 34080 Fatih / İSTANBUL - TURKEY

Tel: +90 212 635 61 51 (pbx) Faks: +90 212 532 58 82

www.tasam.org • e-mail: tasampublications@tasam.org

İlk Basım 2009

İslâm Ülkelerinde Eğitim Kongresi “Eğitimde İşbirliği ve Kalkınma”

İslâm Ülkelerinde Eğitim Kongresi Organizasyon Komitesi

Prof. Dr. Ali ÖZEK

Doç. Dr. Ahmet KAVAS

Dr. Engin SELÇUK

Dr. Almagül İSİNA

Fatma Günce KANLI

Muharrem Hilmi ÖZEV

Caner SANCAKTAR

Ufuk TEPEBAŞ

Oğuzhan KÖSE

Bahar AKBULUT

İslâm Ülkelerinde Eğitim Kongresi “Eğitimde İşbirliği ve Kalkınma”

Editör: M. Hilmi ÖZEV

İstanbul: Tasam Yayınları, 2009

464 s. ; 14x21 cm. - (Tasam Yayınları; 37, Eğitim Serisi: 1)

ISBN

978-975-6285-39-8

BURKİNA FASO’DA İSLAMİ EĞİTİM

Doç Dr. Issa CISSE

Tarih ve Arkeoloji Bölümü, UFR/SH

Ouagadougou Üniversitesi, Burkina Faso

Giriş

Batı Afrika’da bulunan Burkina Faso, Fransa tarafından sömürgeleştirilmişti. Bu sebeple batı kültüründen etkilenmiş ve Katolik kilisesinin köklü bir yerleşimine tanık olmuştur. Sömürge yönetimi ve Katolik kilisesi tarafından 1960 ve 1969’a dek kurulan okullar, bağımsız Burkinabe hükümeti kaldırana dek batı kültürünün yayılmasında en önemli araçtı.

Diğer taraftan ülkenin en yüksek oranda Müslümanlaşmış bölgeleri olan batısı ve kuzeyi de kuran okulları ve kolonizasyon sırasında 1950’li yıllardan itibaren ortaya çıkan medreseler aracılığı ile İslami bir eğitim de görülmektedir.

Bağımsızlığın başında, Burkina nüfusunun %20’sini oluşturan Müslümanlar, 1962’den itibaren Burkina Faso “Müslüman Cemaati” adı altında bir oluşum başlattılar. Bu kuruluş hiziplerle özdeşleşen bir evrimleşme süreci geçirmiştir. Sahiden de 1973 ve 1979 yıllarında, sırayla Sünni Hareketi ve Tica-ni İslam Birliği kuruldu. Bu derneklerin faaliyetleri arasında, İslami inanç eğitimi, Burkina Devleti milli eğitim sistemi yönetimi ile ilgili kontrol alanına dâhil etmeden önce gelişmeye başladı.

Bu çalışmamızda, Burkina Faso’da Müslüman inanç eğitiminin gelişimi devlet nezdindeki yansımaları ve ülkenin İslami görünümü üzerindeki etkisini incelemekteyiz.

I. Kuran okulundan medreseye

1. Bağımsızlığın başlarında İslami eğitim

Sömürge döneminde, kuran kurslarının gelişimine tanık olundu. Dervişler için Altın Sahili veya Sudan’daki dini merkezlerde ders verme imkânı kuran kurslarının artmasını sağlıyordu. Ancak, kuran kurslarındaki öğretim yöntemleri modernizmin gereksinimlerini karşılayamıyordu. Bu sebeple, bağımsızlık arifesinde Müslüman Kültür Birliği’nin (U.C.M) şubelerinin kurulmasıyla medreseler faaliyete geçmeye başladı. UCM’nin 1953’te sömürge döne-

minde kurulmuş bir Batı Afrika Müslüman Kuruluşu olduğunun altını çizelim. Burkina Faso “Müslüman Cemaati” kuruluşundan sonra bu medreselerin yaygınlaşması görevini üstlenecektir. Kuran kursları ile medreselerin sayısının artırılmasından yana olan reformcu unsurlar arasında rekabet baş gösterdi. Medreselerin üzerine kurulu olduğu prensip kuran kurslarından sorumlu olan dervişlerin çıkarlarına ters düşüyordu. Çünkü çok sayıda talebeye sahip olmak, dervişler için bir saygınlık unsuru ve bazen de gelir kaynağıydı. Kuran kurslarında talebeler tarım işlerinde, ev işlerinde ve diğer işlerde kullanılıyorlardı. Kuran kurslarında sık görülen dilencilik İslam’ın imajına gölge düşürüyordu. “Müslüman Cemaat” devlete karşı sorumluluklarını yerine getiriyordu. Müslümanlar, bağımsızlığın ilanından itibaren üstü kapalı biçimde devletin kimi uygulamaları karşısında kendilerini öyle dışlanmış hissediyorlardı ki 1964 yılındaki kongrelerinde bu durum şöyle açıklandı: “Aileler ve dervişler, çocuklarını hayvanlar gibi başboş bıraktıklarında, dilenmeye zorladıklarında Allah karşısında ağır bir vebal altında kalıyorlar. Hadislerden birinde Peygamber dilenciliği şu sözlerle yermiştir: “Veren el alan elden üstündür. Çocuklar veya “garibu” kendilerine ne verilirse onu yiyor, buna İslam’da yasaklanan ve çoğu zaman sağlıklı olan domuz eti, köpek eti de dâhil. Bu dilenciler fırsatını bulduklarından hırsızlık ediyorlar ve bu küçük serseriler ordusu giderek büyüyor. Tehlike, hükümetin küçüklerin dilencilik yapmasına karşı bir yasa çıkarmasını gerektirecek denli ciddidir. Buna göre kamuya açık yerlerden toplanan çocukların aileleri ve velileri bir para cezası ödemeye mahkûm edilecektir.”¹

Örneğin Burkina Faso’nun kuzeyindeki Dori kentinde, bilgi kaynaklarının bildirdiğine göre devlet tedbirlerine kuran kurslarının dâhil edilmesi de gündemdedir. Dori’nin en erken İslam’ı benimseyen bölgelerden biri olduğu kuran eğitimi konusunda güçlü bir varlığa sahip olduğu unutulmamalıdır. Aynı kaynağa göre Burkina Faso başkanı Maurice YAMEOGO’nun emriyle, bölgedeki kuran okulları yerel yöneticiler tarafından sıkı şekilde denetim altına alınmıştır. Her dervişin tıpkı kolonyal dönemdeki gibi kurs açabilmek için izinin olması gerekmektedir. Ayrıca dervişlerden öğrenciyi kabul etmeden önce ailesinden çocuğun beslenmesini sağlamasını isteme yükümlülüğü getirilmiştir². Yetkililer tarafından konan bu son koşul kuran kurslarında dilencilik önüne geçmek amacıyla getirilmiş görünmektedir.

Medreselerin kuran kurslarının yerini alması Müslüman Cemaatinin başlıca hedeflerinden ve uğraşlarından biriydi. Ancak 1964 yılındaki eğitim komisyonuna bakılacak olursa elindeki kaynaklar çok sınırlıydı: Müslüman Cemaati, çocuklarımızın Arap CEPE’si tarafından değerlendirilen ilköğretim alabilmesi için şu anda tüm medreselerde tek bir program yürürlüğe koymak için var gücüyle çabalamaktadır. Ancak ne yazık ki programın uygulanmasında usta öğretmen eksikliği aşılması güç sorunlar doğurmaktadır³.

2. Arap yardımı ve medreselerin dönüşümü

Burkina Faso’nun Arap-İslam dünyasına açılması sırasında eğitim alanındaki Arap yardımı Müslüman Cemaat’ın kuran okullarına karşı mücadelelerinde ve medreselerin yayılmasında yardımcı olmuştur. 1970’li yıllardan itibaren başlayan bu yardım binaların inşasını, medreselerdeki araç, gereçleri, öğretmenlerin gönderilmesini veya tutulmasını kapsıyordu⁴. *Ahmed M.S. SOLEH, Burkina’da eğitime yönelik İdarat ‘al-İfta (bir Suudi kuruluşu) yardımıyla oluşturulan aşağıdaki bilgileri sunmuştur* : (Bu liste ilgili kişi tarafından Bobo Dioulasso’daki çalışmasından alınarak aktarılmıştır)

Yararlanan kurum ve yeri	Finansmanın toplamı	Yıl
Musul cemaati medresesi.. Bobo	800.000 F CFA	1973
Musul cemaati medresesi.. Bobo	1.200.000 F CFA	1979/80
Bobo Sünni Hareketi Medresesi	900.000 F CFA	1976
Bobo Sünni Hareketi Medresesi	6.000.000 F CFA	1978
Ouahigouya Medresesi	3.250.000 F CFA	1979
Ouahigouya Medresesi	2.000.000 F CFA	1990
Nouna Medresesi	1.250.000 F CFA	1977
Bobo Hilal Medresesi	3.250.000 F CFA	1981
Selam Bobo Medresesi	2.000.000 F CFA	-
Halife Raşid Medresesi (Yeri belli değil)	2.800.000	1981
Bobo “Hayat İşığı” Medresesi	1.250.000 F CFA	1981
Yacoub KASSAMBA Medresesi (Yeri belli değil)	800.000 F CFA	1981
Satiry Medresesi	2.800.000 F CFA	1981
Bobo Abdoulaye TRAORE Medresesi	2.250.000 F CFA	1981
Aboubacar D. Ouagadougou Medresesi	3.250.000 F CFA	-
Banfora Medresesi	5.000.000 F CFA	1981

Dış yardım alma imkânı Kuran okullarının bazı sorumluları üzerinde etkili oldu. Kuran okullarının eğitim sistemi bu yardımlardan alabilmek amacıyla giderek değişim göstermeye başladı. Genel anlamda yardım medreselerdeki eğitim kalitesini yükseltmiştir. Başta bazı öğrenciler arasında medreseye gitme sebebi, meslek sahibi olmak yerine, İslam’ın şartlarının öğrenilmesi ve inancın sağlamlaştırılması ile sınırlıydı⁵. Ancak eğitim kalitesinin artması ve çalışmalara Arap dünyasında devam edebilme imkânı ile birlikte medreselerdekilerin zihniyeti büyük ölçüde değişmeye başladı. Yabancı eğitim bursundan yararlanma imkânı güçlü bir isteklendirme kaynağı haline geldi. Arap dünyasında eğitim İslam bilgisi bakımından büyük bir saygınlık olarak kabul ediliyordu ve hatta zengin olarak dönüleceği söyleniyordu. 1973 yılını takip eden petrol krizinden sonra Arap ülkelerinin gelirlerindeki artış bu yanılgıyı doğruluyordu. Bu inanış safça gelebilir ancak 1974 yılından itibaren medrese-

lerin değişimi sırasında öğrencilerin ailelerinin akıllarında canlanmaktaydı. Eğitim sonrası için çok az kaygı duyuluyordu. Arap dünyasına gitmek, başlı başına bir amaca dönüşmüştü. İlk olarak 1980’lerde karşılaşılan iş alanı sorunu, çalışmalardan sonra ortaya çıktı.

İşsizlik sorunu medreselerin geçirdiği dönüşümün sonuçlarından biriydi. Zira 1964’te Arap yardımı öncesinde Müslüman Cemaati eğitimin amaçlarından söz ederken şunu eklemişti: “Müezzin Kuran’dan her şeye kadir ve bağışlayan Allah’ın kullarına “Bana tapınmadan önce beni tanıyın” beni tanımayan bana nasıl ibadet edebilir?” (?)⁶ dediğini duyuruyordu (...) Kuran kurslarında ve medreselerimizdeki eğitimin altın kuralı budur. Medreseler ve kuran kurslarını bitiren çocukların tümünün molla ve Arap okullarında hoca olamayacağı muhakkaktır.”⁷. Burada resmi laik okulların kurulmasından sonra muhtemel iş imkânına dair herhangi bir atıf bulunmadığından, Arap dünyasındaki medreselerdeki öğrencilerin çalışmalarını sürdürmesi, batılı okulları bitirenlerle aynı şekilde orta ve yüksek öğrenim referansları sağlamaktaydı. Modernleşmeye açıklık farkı sadece eğitim dilinin seviyesinde yatmaktadır. Örneğin Moussa Oamarou’nun aktardığına göre Arap üniversitelerinde eğitimin önünü açmak için, Kamerun hükümeti medrese öğrencilerine verilen bursları kesmiştir⁸.

Cezayir, Libya, Suudi Arabistan, Mısır ve Kuveyt Burkina’daki medreselere yardım eden başlıca ülkelerdir, bunun yanı sıra Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar da yardım etmektedir.

3. Arap Bursları

Arap bursları Burkina ile Arap-İslam ülkeleri arasındaki kültürel işbirliğinin önemli bir sonucudur. Medreselerde eğitim gören öğrenciler kadar, dışarıda eğitim görenleri de gruplandırmaktadır. Eğitimlerini yurt dışında sürdürenler ilk 1980 yılında görülmüştür. Arapça diliyle eğitilen elitlerin sayıları daha sonra giderek artmıştır. Üniversite referansı sağlayan Arap burslarından mezun olanlarla batılı okullardan çıkan elitler arasında açık fikirliliğe, modernizmin kapsamını kavramaya ilişkin temel farklılık sadece eğitim dilinde yatmaktadır. Afrikalı Arapça bilen nüfusun çoğunu Cezayir, deki, Mısır’daki El-Ezherve Libya’daki İslami kuruluşlar yetiştirmiştir. Suudi Arabistan, Kuveyt ve Suriye ise Orta Doğu Üniversitelerinin ve kuruluşlarının başlıcalarına ev sahipliği yapmaktadır. Nüfus sayım girişimlerimiz sırasında bu Arapça eğitim alanlar arasında bazı farklılıklar bulunduğunu ortaya koyduk. İlk başvuranların yaşları, 1973 yılındaki petrodolar çılgınlığı sırasında Arap dünyasında eğitim alanlardan daha yüksek çıktı. Bir diğer deyişle ilk mezunlar, diğer nesillere göre daha ileri yaşlarda eğitim almışlardır. İstihdam durumu nesillere göre ve eğitim kategorilerine göre aynı değildir. İlk eğitim görenler genelde memur

olarak çalışmakta (özellikle Cezayir’dekiler) veya Arap-İslam kuruluşlarınca tutulmaktayken (*Rabıta, İdarat İfta, Dawa...*) genellikle üniversite referansları işsizlik sorunu ile karşı karşıya olan sonraki nesillere göre daha azdır. Ailevi durumları bazılarının sosyal yaşama katılmalarını kolaylaştırdı, örneğin Ramatoulaye ve Hamdalaye hamallar loncasının sorumluluğunu babadan devralan “*yeni Şakilerde*” durum aynen bu şekildedir. Aynı zamanda eğitimlerine yurt dışında devam edenlerin yanı sıra Burkina’da medreselerle sınırlanan büyük bir kitle olduğu da bilinmelidir.

Bu farklılıklara rağmen Araplaşmış elit grupta nispeten bir homojenlik görülür ki kanımızca bunun sebebi marjinal statüleridir. Öte taraftan sosyopolitik tutumları nesilden nesile, eğitim şeklinde ve özellikle eğitimi sağlayan Arap ülkesine göre değişmektedir. Dışlanmaya karşı mücadeleleri genellikle birbirlerinden farklılaşmaktadır. Onları gözlediğimizde, ilerici Arap ülkelerinden gelenler devlete yönelmekteyken, körfez Arap ülkelerinden gelenler Müslüman Cemaati’ne ve diğer İslami örgütlere bağlanmaktadır. Bu yönelim farkı, taktik olarak benimsenmemiş olsa da Araplaşmış grubun tümüne özgü bir stratejiye girmektedir. Arap ülkelerinden eğitim alanlar Burkina’daki Umma bünyesinde ikinci bir eğilimden bahsetmemek için gruplaşmaktadır. Yine de “*şakiler*” söz konusu olduğunda aile gelenekleri önem kazanmaktadır. Aksi halde, Arap eğitiminden geçenler gelenekçi eğilimin ve reformcu frankofon entelektüellerin dışında yer almaktadır. Bu iki gruba getirdikleri eleştiriler bir hayli serttir. Dinsel dogma nedeniyle iki eğilimdeki bilgisizliğin altını çizer mahiyette, Arap bursu ile okuyanların frankofon entelektüel grubu İslam’ın sorunları ile gerçekten ilgilenemeyecek emekli memurlar veya yaşlı askerler olarak görmektedir. Dahası, bazıları emeklilik zamanlarını İslam örgütlerinde geçiren bu eski memurların Arap kültürü alanlarını dışlayan yönetimin işbirlikçileri olduğunu düşünmektedir. Müslüman gruplaşmaları bünyesinde kilit noktaların frankofonlar tarafından elde tutulduğunu, kendi seslerinin duyulmadığını öne sürmektedirler. Gerçekte ise 1962’de Müslüman Cemaati’nin kuruluşu ve yapılanmasını sağlayan ilk kurucularının büyük bölümünün emekliliklerine daha zaman vardır. Ancak emeklilik dönemi reform yanlısı frankofon entelektüellerin, bilhassa da tecrübeli olanların İslam’la daha fazla alakadar olması demek değil midir? Böylece frankofon reform yanlıları ile Arap eğitiminden geçenler arasında bir kuşak çatışması, Müslümanların saf-laşmasına ilişkin meşruiyet krizi ortaya çıkmaktadır. Arap eğitimi almış olanlar dinbilim konusundaki bilgilerine, Arap dünyasında geçirdikleri uzun yıllara dayanarak Burkina İslam yaşamında söz sahibi olmak istemektedir. 1986 yılında jandarmanın yaptığı bir soruşturmada, bu gruptan birisi: “Aslında bizler Burkina’da Arapça konusunda ehil olanlarız ve öyle sanıyorum ki Müslüman Cemaati’nin sorunlarına çözüm bulmaya yakın değiliz. Her şeyin yoluna girmesi için, bana göre Müslüman Cemaati’nin şu anki üyelerinin tümünü ko-

vup yenilerini getirmek gerekiyor”⁹ demiştir. Bu yeni üyeler, ona göre, Arapça konusunda eğitim görmüş olanlardan başkası olabilir mi?

Ayrıca, daha eğitilmiş olmalarına karşın işsizlik sorunuyla karşı karşıya olan Araplaşmış olan son dalganın durumunun sonuçları da ağırdır. Arap eğitimi alanlar arasında, İslami kültüre atıfta bulunan bir siyasi söylemin geliştirilmesine yardım edilmektedir. Kuran’ın siyasi yorumu şu an için İslami köktencilik olarak ortaya çıkan bir tehlike doğurmamaktadır.¹⁰ Çünkü halen cahil durumdaki Müslüman kitlelerin bu tür İslami bir yapıya entegrasyonu zor bir iştir. Ancak Kuran’ın siyasi yorumunun etkisi ve Müslümanların devletçe dikkate alınması gerektiği inkâr edilemez.

Arap eğitiminden geçenler başta batı eğitiminden gelenler olmak üzere küfür olarak addettikleri eleştirilere karşı çok hassastırlar. Bu eleştiriler Arap ülkelerinin ellerindeki petrodollara rağmen Burkina’nın gelişim projelerine destek vermediği, Müslümanların kilisenin gelişim projeleri karşısında silik kaldığı yönündedir¹¹. Eleştirinin bir diğer yönü ise batıcı elitlerin İslamcılık ve Araplaştırma arasında ayırım yapamaması, Arap-İslam dünyasının sahip olduğu olumsuz imajdır.

Arap eğitimi almış olanların değerlendirilmesi bir hayli zordur. Arap burslarının verilmeye başlanmasından itibaren gerçekleştirdiğimiz, medreselere devam, eğitimi tipleri, verilen diplomalar üzerinden 90’lı yıllara dek olan nüfus sayımı kantitatif olarak tatmin edici bir sonuç vermedi. Yurt dışında eğitimini sürdürenler için belirtilen toplam sayı olan 218 (1992 itibarıyla) gerçekten uzaktır. Boubacar BARRO’ya göre 1973 yılında Suriye’de 5 öğrenci bulunmaktaydı. Ancak 1986 yılında Burkina büyükelçisine göre Cezayir’de 300 dolayında öğrenci bulunuyordu. Büyükelçi özellikle pasaport gibi sorunlarla ilgileniyordu.¹² 1983 yılında Medine’deki eğitimini bitiren Aboubacar DOUKOURE Suudi Arabistan’da eğitim görenler konusunda bir tahminde bulunmuştur. DOUKOURE 1967/68 tarihinde 3 öğrencinin eğitime başladığını belirtmiştir. Cidde’deki Kral Abdülaziz Üniversitesinde öğretim görenlerin sayısını 66 olarak vermiştir¹³. Tüm bunlara Cezayir ve Libya’da, Al Azhar’da eğitim görenler de eklenmelidir. Bugün Arap-İslam okullarından eğitim görmüş olanların sayısı binden fazladır. Arap eğitiminden geçmiş olanların sayısının artması İslami kuruluşların oluşmasına katkıda bulunmuş, onların baskısıyla Burkina siyasi mercilerinin Müslüman tarikatların öğretim faaliyetleri ile ilgilenmelerine neden olmuştur.

II. Medreselerin kontrol altına alınması

1. Medrese krizi

Medreselerin gelişimi kurucuların arzuladığı normlara uymamıştı. Müslümanların eğitimini düzenleyen yasal mevzuat doğru şekilde uygulanmamış-

tı. Medrese müfredatının tektipleştirilmesi ilkeleri ve Kuran okullarından ayrılması yetersiz görülmüştü. Medreselerin kurallara aykırı olarak çoğalması İslami eğitimin yetersizliğine işaret ediyordu. Medreselerin tehlikeli şekilde çoğalmasının birçok unsuru bulunmaktaydı. Ayrıca geçirdikleri değişimin yanı sıra Burkina’nın Arap dünyasına açılması sonrası eğitim için maksimum yardımlar alınmıştı. Medrese sistemi Kuran okulları karşısında eğitim modeli olarak kendini kabul ettirmişti. Laiklik ilkesinin ardına sığınan devlet yönetimi medreselerin ve kuran okullarının açılması için herhangi bir hazırlıkta bulunmak istemiyordu. Öte yandan iki eğitim sistemi de aynı metinleri işlemiyordu hatta aynı bakanlığa bile bağlı değillerdi. Kuran okulları İçişleri Bakanlığına bağlıydı. AOF hükümetinin 2541/AP sayılı ve 20 Ağustos 1945 tarihli kararname si kuran okullarının açılması için kolonileşme döneminden sonra benimsenmişti. Tarikat okulu olarak görülen medreselerse özel okul statüsündeydi, şahsi girişim kabul ediliyordu ve Milli eğitim Bakanlığı’na bağlıydı. Ancak 1984 yılına dek milli eğitim bakanlığından medreseler üzerinde bir denetim uygulanmamıştı. Böylece Müslümanlar iç işleri bakanlığından, milli eğitim bakanlığının koymuş olduğu koşullara uymayan kuruluşlar açmak için izin alma fırsatını kullandılar. İç işleri bakanlığından okul açmak için izin almış olanların kullandığı medreseler, genelde yerel halka yardım amaçlı dış desteklerden elde edecek şekildeydi. Bu İslami eğitim kuruluşlarının ayrılması ve denetimi yetkili mercilerce asla gerçekleştirilmedi, buna karşın geçersiz ruhsat kullanan kurucular endişelenmiyorlardı. İş bulamayan Arap eğitiminden geçmiş kişiler de medreselerin yayılmasına yardımcı oldular. Bazıları, Arap ülkelerine gitme şansı bulamayan eski öğrencilerin meslek sahibi yapılabilmesi için öğretmen olarak atanacakları, küçük köylerde medreseler kuruyorlardı. Diğerleri için köy medreseleri Ortodoks İslam’ın ve Kuran’ın mesajının yayılması için bir fırsattı.

Müslüman Cemaati ile Sünni Hareketi ve Ticani İslam Birliği arasındaki rekabet de medreselerin sayısının artmasında etkili oldu. Kuruma göre medrese sayısının belirlenmesi girişimimiz tatmin edici bir sonuç vermedi¹⁴. Ancak yine de Sünni Hareketi’ne ait medreselerin 1973 yılında kabul edilmelerinden sonra kurulduğunu kabul etmek gerekir. Ayrıca bazı medreseler bağlı oldukları kurumun adı ile anılmaktadırlar – Müslüman Cemaati Medresesi, Ticani Medresesi vd.

Resmi laik eğitimde seçim kriterlerine bağlı olarak karşılaşılan güçlükler medreselerin lehine olmuştur. Medreselere kabul yaşı son derece esnek olup, kabul etmeme son derece ender görülen bir durum olsa da mevcuttur. Kuran okulundan farkı olmayan medreselerin sayısının endişe verici boyutta artması, dini hedeflerin karışması karşısında, devlet İslami eğitime müdahale etmeye mecbur kaldı.

2. devlet ve sorumlulukları

Medreselerin sayısının azaltılması ve bu olguyu teşvik eden diğer faktörlerin altı daha önce çizilmişti. Kuran okulları, ilke ve yöntem olarak ayrı olsa da medreselerle aradaki ayrımın karışması noktasında gelişme göstermiştir. Çoğu zaman Kuran okullarıyla karıştırılan medreselerin çoğalması kurumsal bir soruna yol açmış, kontrol kurumların elinden kişilerin eline geçmiştir. Kurumsal bir zorluk olarak Kuran okullarıyla karışmak müfredatın çeşitliliğine eklenmiş, Burkina'da verilen diplomalar arasında tektipliğin kaybolmasına sebep olmuştur. Ancak medreselerin gelişimine bağlı esas güçlük eğitim sonrası sosyoprofesyonel bütünleşme sorunudur. Bu, iş bulmayı başaranlar da dâhil tüm Arap eğitiminden geçenleri içine almaktadır. Burkina hükümeti onların meslekleri nezdinde medreseler sorunuyla ilgilenmektedir. 1984 senesinde Cezayir'de eğitim görmüş olan Ouagadougou merkez medresesinin müdürü ile yapılan görüşmede dönemin milli eğitim bakanı medreselerin durumuna ilişkin bir rapor istemiştir. Devletin bu eğitim türüne dair ilk görüşü, ilkokul denetim dairelerinin yaptığı birkaç çekingen denetim haricinde bir etkisi olmamıştır. 1990 yılında güçlüklerin artması ile devlet Arapça eğitimi denetlemek için özel eğitim teftiş dairesi kurdu. Ancak faaliyetler laik, Katolik veya Protestan eğitimdence Arapça eğitim üzerine yoğunlaşmak amaçlıydı, ciddi kurumsal sorun bulunmamaktaydı. Müdürlükten müdürlüğe değişen fakat daima milli eğitim bakanlığı ile alakalı olan bu yapının görevleri medreselerin sayımını yapmak şartnameleri uygulamak, eğitim ve diploma programlarının uyumlu hale getirilmesi, yani genel olarak bu eğitim tipinin denetim altında, resmi eğitim sistemine giderek daha fazla entegre edilmesidir. 1990 yılında, Arapça eğitimi kurulu oluşturuldu ve temel eğitim, orta öğretim ve bilimsel araştırma bakanlığına bağlandı. Kurul "Burkana Faso'da medrese ve Fransız-Arap eğitim kurumları kurma ve yönetim tüzüğü projesi hazırlamakla, ilk ve orta dereceli bir ulusal Fransız-Arap eğitim sistemi oluşturmakla yükümlüydü."¹⁵ Komisyonun amaçları bakımından, medreseler orta dereceye, orta eğitimin 1. seviyesine ulaştılar. Komisyon Aralık 1991'de ilkokul seviyesinde 300 adet ortaokul seviyesinde 12 adet olmak üzere toplam 25.000 öğrenci barındırdığını tahmin etti.¹⁶ Bu istatistiklerin gerçek rakamların altında olduğu, 90'lı ve 2000'li yıllarda arttığı sanılmaktadır. Gerçekten de medreselerin dinamizmi 90'lı yıllardan itibaren ilerlemelerini sağlamıştır, devlet bu öğrenim şekline daha çok ilgi duymaya başlamıştır. Devlet eğitim istatistiklerinin geliştirilmesini sağlamıştır, bu çeşitli ülkelerin PNUD sınıflandırması olan insanı gelişim endeksi için önemli bir kriterdir. Ülkenin bu indekste sondan ikinci sırada olduğunu gören Burkina makamları Arapça eğitimi dikkate almalıdır. Böylece on yıllık bir eğitim planı dâhilinde, (PDDEB) devlet medreselerin finansmanını, medrese hocalarının Ouahigouya'daki Ulusal Öğretmen İlköğre-

tim Okulu'nda (ENEP) işe alınmasını ve eğitimini, pedagoji uzmanlarının Kodougou'daki Yüksek Öğretmen Okulu'na alınmalarını öngörmüştür. Bu tedbirlerin uygulanması sırasında bazı güçlüklerle karşılaşmıştır.¹⁷ Arapça eğitime ilişkin istatistiklerin toplanması ayrıntılı şekilde gerçekleştirilmiştir. PDDEB'nin uygulanması sırasında elde edilen veriler ilköğretim çağındaki çocukların sayısını 196.000 olarak vermiş, bunun %5'inin medreselere tahsis edildiği görülmüştür¹⁸. Bu medreselerin devletçe denetim altına alınması Burkina Faso'da Arapça-İslam kültürünün gelişimi için son derecede önem taşımaktadır. Eğitim alanında idarenin neredeyse tamamen Katolik kilise etkisindeki Hristiyan elitlerin tekelinde bulunduğu bir devletten, laik niteliğine rağmen, Arapça-İslam kültürüne büyük oranda yer veren bir gelişim programının faaliyetlerini benimseyen bir devlete dönüşüm yaşanmaktadır. Bu, Arap-İslam kültürünün canlılığını göstermektedir.

Bu canlılık aynı zamanda alfabeye geçişte de görülmektedir. Burkina makamları beşeri gelişim endeksinde bunun da payını görmektedir. UNESCO 80'li yıllarda Afrika'da cehaletle mücadele için Arapçanın kullanılmasının yararlarını işaret etmişti¹⁹. Gerçekten de Burkina Faso'da ilköğretim bakanı ve özellikle okuryazarlık ve gayri resmi eğitim genel müdürlüğü (DGAENF) gayri resmi eğitim merkezlerini (CEBNF) ve kalıcı okuma-yazma ve eğitim merkezlerini (CPAF) uygulamaya koyarak ilk etapta 9 – 16 yaş arası gençleri, daha sonra da 16 yaşından büyükler için okuma yazma seferberliği başlatmıştır²⁰. Faaliyetlerin yürütülmesi sırasında Mali ve Senegal'deki ISESCO'dan esinlenen CEBNF ve CPAF'ın sorumluları gerek yerel dil gerekse Arapça için Arap alfabesini kullandılar. CEBNF'nin yetkililerine göre, kursiyerler 2004 yazında Ouagadougou'da Arap alfabesi önerildiğinde kitleler halinde kaydoldular²¹. Temel eğitim faaliyetlerinin yönetiminde İslami örgütler, yani Kuran okulları, okuryazarlık faaliyetleri için öngörülmiydiler²². Arap alfabesinin cazibesi Müslüman inancı için bir cazibe merkezi oluşturdu. Arap-İslam kültürünün devletleştirilmesi adını verdiğimiz süreçte, siyasi makamların başlıca meşgalesi okula devam, okuryazarlık oranının yükseltilmesi ve beşeri gelişim endeksi yoluyla PNUD klasmanında yükselmektir.

III. Müslüman elitler ve dernekleşme hareketi

1. Müslüman elitlerin ortaya çıkışı

80'li yıllardan itibaren, Müslüman elitlerin ortaya çıkışına tanıklık etmekteyiz. Müslüman elit ifadesi ile batılı okullardan gelen frankofon entelektüelleri ve İslami tarikat okullarından çıkan Arapça eğitim alanları anlıyoruz. İlkinin ortaya çıkışı 80'ler gibi geç bir tarihe denk gelmektedir zira uzun zaman süresince okula geç kabul edilenler İslami kimliklerini açıklamakta sıkıntı yaşıyordu: bu durum, bağımsızlığın ilanından itibaren Burkina Faso'daki

Müslümanların batı medeniyeti karşısında düşük seviyeli insanlar olarak görülmesinden kaynaklanıyordu. Bu, Fransız sömürgeci ideolojisinin bir sonucundan başka bir şey değildi. İslam'a o denli düşmandı ki siyahların batı medeniyetine evrilmeden önce geçmeleri gereken bir cilalama dönemi olarak görüyordu²³. Ancak 1980'ler boyunca, Müslüman frankofon genç entelektüeller akademik çevrelerde İslami kimliklerini ortaya koyarak sömürgeci etkiden kendilerini sıyırmaya başladılar. Bu kimlik ifadesinin sembolü 1985 yılında Burkina Müslüman öğrenci derneklerinin kuruluşuydu.

Arapça bilen elitlere gelecek olursak 1980'li yılların başında ortaya çıkışları, medreselerin geçirdiği dinamik değişim sürecine bir nevi yanıtı. Kolonileşme dönemi sonunda ve özellikle bağımsızlığın ilk yıllarında medreselerin sayısının artması, 1970'li yıllardaki Arap okullarında eğitime başlanması ile beraber değişim geçirmeleri, ileride Arapça bilen elitlerin ortaya çıkışına gidecek olan Arap okullarından mezunların çıkması ile ilişkiliydi²⁴. Ortaya çıkışlarının 1980'lerin başına denk gelmesi, o tarihte yurt dışında eğitim görenlerin ülkeye dönmeye başlamaları ile açıklanabilir. Daha sonra ülkede kalanlar karşısında Arapça bilen Müslüman entelektüel kimliklerini ortaya koymaya başladılar. Yine de üniversite referansı olan Arap eğitimi almış kimselerle batılı okullardan gelen elitlerin arasındaki açık fikirlilik ve modernizm algısı hususundaki farkın eğitim dili konusunda olduğu belirtilmelidir. Ayrıca ilk dönüş yapanların medreselerde çalışmaya başladıklarını yahut Rabita, İdarat İfta, Dawa gibi Arap-İslam kuruluşlarında müezzin, imam olarak görev aldıklarını hatırlayalım.²⁵ Ayrıca teknik eğitim almış olanların Burkina Faso memuriyet makamlarına entegre oldukları da görülmektedir. Diğer bir deyişle Arapça eğitim alanların birçoğu eğitim hayatlarından sonra sosyal – mesleki entegrasyon sorunları yaşamaktadır.²⁶ Ve medrese kurmak, mesleki bilgileri ile medreselerde öğretmen olarak görev yapmak için hayli fazlalardı. Bunun yanında tarikat hareketlerine büyük ölçüde yatırım yapanlar da görülmekteydi.

2. 80'li yıllardan itibaren dernekleşme hareketi

Burkina Faso'da İslami dernekleşme hareketi 1980'li yıllardan itibaren hızlı bir gelişim gösterdi.²⁷ Arapça eğitimden geçenler, tıpkı frankofon entelektüeller gibi bu derneklerin canlandırılmasına ve sayılarının artırılmasına katkıda bulundular. Arapça eğitim verenler arasında, İslam'a Davet Birliği, Arapça Eğitimi Geliştirme İslam Birliği, Arapça Konuşan Entelektüeller Birliği bu kurumlardan birkaçıdır. Frankofon örgütlere gelecek olursak, Burkina Müslüman Öğrenciler Birliği (AEEMB) ve İslami Eğitim ve Araştırma Derneği (CERFI) ve daha öncesinde 1976 yılında Ouagadougou'daki genç öğrencilerin kurduğu Muhammed'in Askerleri Örgütü vardır. Bu Müslüman öğrenci örgütü devlet tarafından yasal olarak tanınmamıştı. 1985 Mart ayında, Ouagadougou Üniversitesi öğrencileri bölge idare bakanlığı tarafından tanınan AEEMB'yi

kurdular. Ouagadougou’da kurulan örgütün kurucuları, örgütü ulusal ölçekte yaygın hale getirdiler. 1986–1988 arası dönemde öğrencilerin “Allahuekber Operasyonu” dediği operasyonla Burkana’nın tüm bölgelerindeki orta dereceli eğitim kurumlarına yayıldı. Eğitim ve üniversite çevrelerinde iyice yerleşen AEEMB gençlerin kendilerini ifade etmelerini ve İslami esaslara göre yaşamalarını sağlıyordu. CERFI gibi AEEMB de aktif hayata girer girmez bilgilendirme ve eğitim misyonuna katılan Müslüman öğrenciler tarafından veya gençler tarafından kurulmuştu. AEEMB, kolonizasyon döneminden itibaren İslam’a karşı olan önyargıları ve aşağılamayı gözler önüne serdi²⁸. Eğitim ve bilgilendirme amaçlı halka açık konferanslar düzenlendi. Bu konferanslarda namazda okunan sureler ve ayetlerin öğretilmesi için Arapça derslerinin konması gerekliliği dile getirildi. Arap-İslam medeniyetine ilişkin Fransızca dokümanları bulunduran kütüphaneler Fransızca bilenler için açılmaya başlandı. İslam üzerine filmler, tatil aktiviteleri, yıllık seminerler organize edildi. Bu etkinlikler İslam ve medeniyet alışverişi toplantılarıydı. Çeşitli faaliyetler sayesinde Burkina Faso’daki üniversite ve okul çevrelerinde AEEMB’in gerçekleştirdiği Arap-İslam kültürü etkinliklerinden söz edebiliyoruz. Faaliyetleri sırasında öğrenci ve çocukların bağlılıkları kültürel bir boşluğu doldurma iradesi olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Burkina Faso’daki Kuran okullarında ve medreselerde gerçekleşen İslami eğitim bağımsızlık yıllarında kayda değer ölçüde gelişti. Kuran okulları ile rekabet eden medreseler Burkina Faso ve Arap-İslam devletleri ile işbirliği sonucu başarılı oldu. Bu işbirliği Arapça konuşan entelektüellerin eğitilmesi olarak meyvesini verdi. Sayılarının giderek artması ile Arap kültürü almış entelektüeller giderek daha çok işsizlik sorunu ile karşılaşır oldular. Bu zorluklar, çoğu zaman İslam’ın Burkina Faso’daki imajını belirlemektedir. Diğer yandan örgüt faaliyetleri yoluyla Arapça ve Fransızca kültürü ile yetişmiş elitlerin, medya ve batı kültürünün yoğun etkisi altındaki bu ülkede İslam’ın imajını savunduğu görülmektedir. Ayrıca 1990’lardan günümüze dek medrese sistemini milli eğitim sistemine entegre etmeye çalışan Burkina devleti sürekli olarak zorluklarla karşılaşmaktadır. Ülkenin 12 milyonluk nüfusunun %52’sinin Müslüman olduğu tahmin edilmektedir. Okuryazarlık oranı 2004–2005 döneminde %56,84 olarak tahmin edilmiştir. Okula devam eden çocukların %50,99’u kız çocuklarıdır. İlkokula devam eden öğrencilerin %5’i medrese öğrencileridir.

Bahsettiğimiz zorluklar İslami tarikat eğitimi konusundaki bilgisizliğe, koloni dönemi sonrası devletin zayıf yapısına ve siyasi irade yetersizliğine bağlıdır.

Dipnotlar

¹ İkinci “Müslüman Cemaat” Kongresi Raporu.

²Tidjane DICKO, Dori, ile röportaj 25-05-91.

³İkinci “Müslüman Cemaat” Kongresi Raporu.

⁴Çeşitli yardımlar konusunda - Issa CISSE, *Introduction à l'étude des médersas du Burkina faso, de 1960 à nos jours* - mémoire de maîtrise, 1988/89, pp 41-51.

⁵ Mohamoud DIALLO, Abdramane SIDIBE, Mahamoud TIEMTORE ile röportaj, Nouna et Ouagadougou medreselerinin ilk öğrencileri.

⁶ Kuran’da böyle bir ifadenin bulunup bulunmadığı tespit edilememiştir. (editör)

⁷1964 “Müslüman Cemaat” Kongresi Raporu.

⁸ Moussa Oumarou, op cit, s. 121&123

⁹355 sayılı, 1 Eylül 1986 tarihli Jandarma tutanağı. Ouagadougou mahkemesi – Ouagadougou Adalet Sarayı.

¹⁰ Bu kavramların daha açık tanımı için François BURGAT op. cit. s. 11-90.

¹¹Özellikle 1984 ve 1985 arası dönemde, pasaportların yenilenmesi gerekiyordu, zira ülkenin adı yukarı Volta’dan Burkana Faso olarak değiştirilmişti.

¹² Aboubacar DOUKOURE, Ouagadougou, 30-03-1991

¹³ Bu sayım, inşa tarihini, yerini, finansman masraflarını, kabul ettiği öğrenci sayısını ve günümüze dek sınıf dönem sayısını hesaba katmaktadır.

¹⁴ Arapça eğitim programı Ulusal Komisyonu Raporu, Aralık. 1991, MESSRS ve ME-BA’ya ait belge.

¹⁵ Arapça eğitim programı Ulusal Komisyonu Raporu, Aralık. 1991, MESSRS ve ME-BA’ya ait belge.

¹⁶ Mathias KONKOBİ ile yapılan röportaj, 30-12-2005, Ouagadougou

¹⁷ Mathias KONKOBİ ile yapılan röportaj, Ambroise DIANDA, PDDEB programı sorumlusu, 27-12-2005, Ouagadougou.

¹⁸Sorunla ilgili olarak Louis Brenner, « la culture arabo-İslamique au Mali (sous la direction de) René OTAYEK op. cit. s. 161-195.

¹⁹ Burkina Faso tarafından okuryazarlık seferberliğine gösterilen ilgi için, Mayıs 2006’da Hamidou Diallo yönetiminde hazırladığımız rapora bakınız, konuya ilişkin hesaplamalar Hollanda’nın Burkina Faso büyükelçiliği tarafından: aşağıdaki raporda sunulmuştur : « l’impact de l’İslam sur la politique burkinabè en matière d’éducation, de santé et VIH/sida et le genre au Burkina Faso ».

²⁰ Remi ABOU, ilköğretim müfettişi, CEBNF sorumlusu, 12-02-2006, Ouagadougou.

²¹ Mathias KONKOBİ, 30-12-2005, Ouagadougou

²² Bu sömürgeci ideoloji ile ilgili olarak, Jean Louis TRIAUD ; « les études en langue française sur l’İslam en Afrique noir. Essai historiographique » in lettre d’information de l’association française pour l’étude du monde arabe et musulman, n°2 Aralık.1917 s.66&67

²³Arapça eğitim alanlar konusunda, René OTAYEK, « l'affirmation élitaires des arabisants au Burkina Faso, enjeux et contradiction » René OTAYEK yönetiminde, *le radicalisme İslamique au sud du Sahara, Da'wa, arabisation et critique de l'occident*, Karthala, 1993,s.228-252.

Mar FALL, « les arabisants au Sénégal, contre élite au courtiers ? » René OTAYEK'in yönetiminde, op. cit. s.196-212.

Abdoulaye NIANDOU SOULEY, les « licenciés du Caire et l'Etat au Niger, René OTAYEK'in yönetiminde René OTAYEK cp. Cit. pp.213-227

²⁴Rabitat, Idarat İfta Suudi Arabistan'da, Dawa Libya'dadır.

²⁵Arapça eğitim alanların mesleki entegrasyonu üzerine, *Introduction à l'étude des medersas au Burkina Faso, de 1960 à nos jours*, mémoire de maîtrise, Ouagadougou Üniversitesi, 1989, s 108

²⁶Kurumların sayısının artması üzerine CERLESHS, Ouagadougou Üniversitesi, « les associations İslamiques au Burkina Faso de la Révolution d'Août 1983 à l'avènement de la IV République » başlıklı makale.

²⁷ AEEMB'nin 1985 yılındaki 1. kongre raporunda belirtilmektedir.